

Κεφάλαιο 5

Κλασική Εποχή

Η ηγεμονία της Αθήνας

4. Η συγκρότηση της αθηναϊκής κοινωνίας

Η καθημερινή ζωή: Αθηναίοι πολίτες. Οι μέτοικοι, οι δούλοι, Ο ρόλος της γυναίκας, ο άνδρας, τα συμπόσια

- **Στόχος:** Με το τέλος της ενότητας οι μαθητές να γνωρίζουν τις βασικές πτυχές της καθημερινής ζωής στην αρχαία Ελλάδα κατά την κλασική περίοδο.

Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία* 26.4: Ο αθηναίος πολίτης. Συμμετοχή στην εκκλησία του δήμου

Τον τρίτο χρόνο μετά απ' αυτό, όταν ήταν άρχοντας ο Αντίδοτος, εξαιτίας του μεγάλου αριθμού των πολιτών αποφασίστηκε, μετά από πρόταση του Περικλή, ότι θα μπορούσαν να γίνουν μέλη του σώματος των πολιτών μόνον εκείνοι, των οποίων και οι δύο γονείς ήταν Αθηναίοι.

Αριστοτέλης, *Πολιτικά* 1275a.7-23:

Ο δε πολίτης δεν είναι πολίτης επειδή κατοικεί σε κάποια πόλη [...]. Με απλό τρόπο ως πολίτης ορίζεται (κάποιος) όχι με βάση κάτι άλλο παρά κυρίως με βάση τη συμμετοχή του στη δικαστική και πολιτική εξουσία.

Πολυδεύκης, *Ονομαστικόν* 3.21: Η ιδιότητα του γνήσιου Αθηναίου

Γνήσιος (εθεωρείτο) όποιος γεννιόταν από ντόπια (Αθηναία) και νόμιμη σύζυγο - ο ίδιος λεγόταν και ιθαγενής - ενώ νόθος, όποιος γεννιόταν από ξένη ή παλλακίδα. Από μερικούς αυτός ονομάζεται μητρόξενος (δηλαδή ξένος, όχι πολίτης, εκ μητρός).

Θουκυδίδης, *Ιστοριών* 6.16.1-4: Ο Αλκιβιάδης αγορεύει

"Και η στρατηγία, Αθηναίοι, αρμόζει σε μένα περισσότερο παρά σε κάθε άλλον -είναι ανάγκη, όπως βλέπετε, ν' αρχίσω από αυτό το ζήτημα, επειδή με πρόσβαλε ο Νικίας- και εγώ είμαι άξιος αυτής, όπως νομίζω. Γιατί τα θέματα, για τα οποία διασύρεται το όνομά μου, στους μεν προγόνους μου και σε μένα παρέχουν δόξα, στη δε πατρίδα (εκτός από τη δόξα) και ωφέλεια. Οι Έλληνες για παράδειγμα, οι οποίοι νόμιζαν ότι η πόλη μας είχε καταβληθεί από τον πόλεμο, υπερτίμησαν τη δύναμή της λόγω της μεγαλοπρεπούς εμφάνισής μου στην Ολυμπία - γιατί παρουσίασα στους αγώνες επτά άρματα, όσα κανείς ιδιώτης μέχρι τότε, και εκτός από την πρώτη κέρδισα και τη δεύτερη και την τέταρτη νίκη και γενικά φάνηκα άξιος της νίκης παντού. Γνωρίζετε δε ότι τα γεγονότα αυτά δεν προκαλούν μόνον τιμές, αλλά γίνονται αφορμή να υπονοηθεί και δύναμη. Επίσης και οι άλλες μεγαλοπρεπείς επιδείξεις μου στις χορηγίες προς την πόλη και οπουδήποτε αλλού,

είναι μεν φυσικό να προκαλούν το φθόνο των πολιτών, αλλά στα μάτια των ξένων παρουσιάζονται και αυτές ως δύναμη. Δεν είναι λοιπόν χωρίς κέρδος η ανοησία του ανθρώπου, ο οποίος με δικές του δαπάνες ωφελεί όχι μόνον τον εαυτό του, αλλά και την πόλη· ούτε είναι άδικο να μη θεωρεί τον εαυτό του ίσο με τους άλλους εκείνος που έχει συναίσθηση της υπεροχής του, αφού και εκείνος που δυστυχεί δε μοιράζεται με κανέναν τη δυστυχία του.

Ξενοφών, Πόροι 2.1-2: Οι μέτοικοι

Για όλα λοιπόν αυτά, όπως είπα, νομίζω ότι η αιτία είναι η ίδια η χώρα. Παράλληλα με τα φυσικά αγαθά θα ήταν σκόπιμο καταρχήν να φροντίσουμε για τους μέτοικους, γιατί το κέρδος της πόλης που προέρχεται από αυτούς, νομίζω, ότι είναι πολύ μεγάλο. Οι μέτοικοι δεν παίρνουν χρήματα, αλλά αντίθετα δίνουν χρήματα στην πόλη με τη μορφή του μετοικίου. Από την άλλη, εξοικονομούν από μόνιμοι τους ό,τι χρειάζονται για την επιβίωσή τους, ενώ ταυτόχρονα προσφέρουν πολλά στις πόλεις. Αυτό που θα έπρεπε ίσως να κάνουμε είναι να καταργήσουμε ό,τι προσβάλλει τους μέτοικους χωρίς ταυτόχρονα να προσφέρει τίποτα στην πόλη. Επίσης να καταργήσουμε τη συμμετοχή τους στο στρατό γιατί και κινδυνεύουν και βρίσκονται για μεγάλο χρονικό διάστημα μακριά από τα σπίτια τους και τις τέχνες τους.

Αριστοτέλης, Πολιτικά 1254a.7-14: Οι δούλοι

Εκείνος που, αν και είναι άνθρωπος, δεν ανήκει εκ φύσεως στον εαυτό του αλλά ανήκει σε άλλον, αυτός είναι εκ φύσεως δούλος, και ανήκει σε άλλον κάποιος, που αν και είναι άνθρωπος αποτελεί κτήμα του.

Αριστοτέλης, Πολιτικά 1254a.1255a.4-7:

[...] υπάρχει ο θεωρούμενος από το νόμο δούλος και ο υποκείμενος σε δουλεία. Γιατί ο νόμος είναι ένα είδος συμφωνίας, κατά την οποία ό,τι περιέρχεται κατά τον πόλεμο στους νικητές ανήκει σ' αυτούς.

Ξενοφών, Οικονομικός 7.37: Οι οικιακοί δούλοι

Μια όμως απ' τις φροντίδες που πέφτουν στο μερτικό σου, ίσως σου φανεί λίγο ενοχλητική, κι αυτή είναι η φροντίδα που πρέπει να έχεις για όλους τους δούλους· αν κανείς αρρωσταίνει πρέπει να φροντίζεις για τη θεραπεία του. (Γυν.) Ίσα-ίσα, είπε η γυναίκα μου, να είναι ασφαλώς πολύ ευχάριστη φροντίδα, αν φυσικά αυτοί, που φρόντισα για τη θεραπεία τους, πρόκειται να μου γνωρίζουν ευγνωμοσύνη και να είναι πιο φίλοι απ' ό,τι ήταν προηγούμενα.

Ξενοφών, Οικονομικός 8.22: Οι δούλοι

22. Γιατί ξέρουμε, αν δεν κάνω λάθος, πως κι η πόλη έχει απ' όλα τα είδη χίλιες φορές περισσότερα από μας· κι όμως όποιον απ' τους δούλους μας διατάξεις να σου αγοράσει κάτι απ' την αγορά και να σου το φέρει στο σπίτι, δε θα δυσκολευτεί καθόλου, μα θα αποδείξει, όποιος και να είναι σου λέω, πως ξέρει, που να πάει για ν' αγοράσει το καθετί. Κι αυτό βέβαια, της είπα εγώ, συμβαίνει γιατί ξέρει που πουλιέται το καθένα.

Ξενοφών, Οικονομικός 9.9-14: Οι δούλοι

9. Ύστερα, απ' αυτή τη δουλειά, τα σκεύη που χρησιμοποιούν οι δούλοι καθημερινά, παραδείγματος χάρη τα μαγειρικά, τα σχετικά με την κατεργασία του μαλλιού και ό,τι άλλο σχετικό, τα παραδώσαμε σ' αυτούς που τα χρησιμοποιούν αφού πρώτα τους δείξαμε που πρέπει να τα τοποθετούν κι αφού τους διατάξαμε να φροντίσουν να τα γυρίσουν ακέραια. 10. Όσα δε χρησιμοποιούμε στις γιορτές μας ή στις δεξιώσεις μας ή σε σπάνιες περιστάσεις, τα παραδώσαμε στην οικονόμο, αφού της δείξαμε τις θέσεις τους και αριθμήσαμε και καταγράψαμε το καθένα και της αφήσαμε εντολή να δίνει απ' αυτά, σ' όποιον θα είχε ανάγκη, και να θυμάται αυτόν που θα του δίνει, κι όταν τα ξαναπαίρνει να τα βάζει πάλι στη θέση απ' όπου τα πήρε. 11. Οικονόμο δε κοιτάξαμε και διαλέξαμε εκείνη που φαινόταν πως είναι περισσότερο κρατημένη στο φαΐ και στο κρασί και στον ύπνο και στις συντροφίες με τους άντρες, και που φαινόταν πως έχει περισσότερο θυμητικό και το νου της να μη τιμωρηθεί για αμέλεια και τη δυνατότητα να καταλαβαίνει τι πρέπει να κάνει για να την αμείψουμε. 12. Της λέγαμε να είναι και στις χαρές μας καλή, γιατί όταν έχουμε εμείς χαρές θα έχει κι αυτή, και στις δυστυχίες μας, αν μας βρουν, να βοηθάει πρόθυμα. Τη δασκαλεύαμε ακόμα να είναι πρόθυμη, για να προκόψουμε μαζί το σπιτικό μας, καθιστώντας την ενήμερη της περιουσιακής μας κατάστασης, και μέτοχο στην ευτυχία μας. 13. Επίσης και την αγάπη στη δικαιοσύνη της εμπνέαμε, λέγοντάς της πως εκτιμούμε περισσότερο τους δικαίους απ' τους άδικους και δείχνοντάς της πως οι δίκαιοι ζουν πιο πλούσια και με περισσότερες ελευθερίες απ' τους άδικους. 14. Και της δίναμε τέτοια θέση, γενικά, μες στο σπίτι, που να μπορεί να ζει πλούσια και πιο ελεύθερα.

Δημοσθένης, Κατά Νεαίρας 59.122: Η θέση της γυναίκας

Γιατί τις μεν εταίρες τις έχουμε για την ηδονή, τις παλλακίδες για την καθημερινή περιποίηση του σώματος και τις συζύγους για να μας κάνουν γνήσια παιδιά και να είναι πιστοί φύλακες του σπιτιού.

Ξενοφών, Οικονομικός 7.3-6: Για τη γυναίκα και τα καθήκοντά της

3. Γιατί τα οικιακά μου, φυσικά, μπορεί και τα κανονίζει και μοναχή της η γυναίκα μου μια χαρά. 4. (Σωκρ.) Α καλά το θυμήθηκες, Ισχύομαχε, του είπα· θα ήθελα πολύ να μάθω κι αυτό, αν δηλαδή εσύ ο ίδιος δασκάλεψες τη γυναίκα σου να είναι έτσι όπως πρέπει να είναι, ή αν την πήρες απ' τον πατέρα της και τη μητέρα της δασκαλεμένη κι έμπειρη να κανονίζει τις δουλειές, που πέφτουν στο μερτικό της. 5. (Ισχύμ.) Και πώς μπορούσα να την πάρω έμπειρη, Σωκράτη, που όταν ήρθε σπίτι μου δεν ήταν ακόμη δεκαπέντε χρονών, και που τον προηγούμενο χρόνο ζούσε με πολλή φροντίδα των δικών της, να δει ν' ακούσει και να ρωτήσει κατά το δυνατό λιγότερα; 6. Δε φθάνει που ήρθε ξέροντας μονάχα να φτιάχνει ρούχα από μαλλι, που πήρε μαζί της απ' το πατρικό κι έχοντας και μια ιδέα για τον καταμερισμό της υφαντικής δουλειάς στις δούλες του σπιτιού; Γιατί στη μαγειρική βέβαια ήρθε πολύ κατατοπισμένη, Σωκράτη, πράγμα που εγώ να σου πω, το θεωρώ σαν την πιο μεγάλη μόρφωση και για τον άντρα και για τη γυναίκα.

Ξενοφών, Οικονομικός 7.33-43: Ο ρόλος της γυναίκας-μέλισσας

33. (Ισχύμ.) Την παρομοιάζω με σένα είπα εγώ, γιατί και εκείνη μένει μες την κυψέλη και δεν αφήνει τις μέλισσες να είναι τεμπέλες, αλλά κείνες που πρέπει να δουλεύουν έξω

τις στέλνει έξω στη δουλειά, και γιατί, κείνα που κάθε μια απ' αυτές θα φέρει τα θυμάται, τα παίρνει και τα διατηρεί έως ότου θα παρουσιαστεί ανάγκη να τα χρησιμοποιήσουν. Κι όταν έρθει η εποχή να τα χρησιμοποιήσουν, μοιράζει στην κάθε μια ό, τι της ανήκει δίκαια. 34. Επίσης επιστατεί και στην κατασκευή των κηρηθρών που γίνεται μες στην κυψέλη, για να γίνουν καλές και γρήγορα, κι ακόμα φροντίζει τις μικρές μέλισσες για να μεγαλώσουν τέλεια. Κι όταν μεγαλώσουν τέλεια οι μικρές μέλισσες και γίνουν άξιες για εργασία, τις στέλνει σ' άλλη κυψέλη με κάποιαν άλλη βασίλισσα απ' τις διαδόχους της. 35. (Γυν.) Στ' αλήθεια το λες; Θα χρειαστεί να κάνω κι εγώ αυτά; είπε η γυναίκα μου. (Ισχόμ.) Φυσικά της είπα· θα χρειαστεί να μένεις και μέσα στο σπίτι, και να στέλνεις έξω στη δουλειά τους, όλους τους δούλους που έχουν έξω δουλειά, και να επιτηρείς αυτούς που θα δουλεύουν μέσα 36. και να "παραλαμβάνεις" όσα φέρνει ο καθένας, και να μοιράζεις απ' αυτά όσα είναι ανάγκη να ξοδεύεις, και να "προϋπολογίζεις" όσα θα πρέπει να περισσέψουν, και να προσέχεις να μη δαπανηθεί στο μήνα μέσα ό,τι έχει "προϋπολογισθεί" για ένα χρόνο. Κι όταν σου φέρνουν μαλλι πρέπει να φροντίσεις να γίνει φορέματα σ' όσους πρέπει να γίνουν. Πρέπει ακόμα να φροντίσεις πως θ' αλεστεί το σιτάρι, πως θα ζυμωθεί και πως θα φουρνιστεί καλά, για να γίνει ψωμί 37. Μια όμως απ' τις φροντίδες που πέφτουν στο μερτικό σου, ίσως σου φανεί λίγο ενοχλητική, κι αυτή είναι η φροντίδα που πρέπει να έχεις για όλους τους δούλους· αν κανείς αρρωστήσει πρέπει να φροντίζεις για τη θεραπεία του. (Γυν.) Ίσα-ίσα, είπε η γυναίκα μου, να είναι ασφαλώς πολύ ευχάριστη φροντίδα, αν φυσικά αυτοί, που φρόντισα για τη θεραπεία τους, πρόκειται να μου γνωρίζουν ευγνωμοσύνη και να είναι πιο φίλοι απ' ό,τι ήταν προηγούμενα. 38. Κι εγώ, είπε ο Ισχόμαχος, θαύμασα την απάντησή της και της είπα (Ισχόμ.) Μήπως γυναίκα, απ' τις τέτοιες πάνω-κάτω φροντίδες της βασίλισσας της κυψέλης, οι μέλισσες της έχουν τόση αγάπη, που όταν αφήσει την κυψέλη δε θέλει καμιά να απομείνει και την ακολουθούν όλες; 39. Και η γυναίκα μου αποκρίθηκε. (Γυν.) Αν θα δοκίμαζες όμως να με πείσεις πως τα πρώτα έργα είναι τα δικά μου κι όχι τα δικά σου, θα παραξενεύομουν πολύ. Γιατί η δική μου φροντίδα για τη διατήρηση και την κατανομή θα φαινόταν, πιστεύω, γελοία, αν δεν είχες εσύ τη φροντίδα της εισαγωγής. 40. (Ισχόμ.) Και η δική μου φροντίδα για εισαγωγή θα ήταν γελοία, είπα εγώ, αν δεν ήταν κάποιος μες στο σπίτι που να φροντίζει για τη φύλαξη της εισαγωγής. Δεν βλέπεις, συνέχεια, πόσο αξιολύπητοι είναι αυτοί, που προσπαθούν να γεμίσουν το τρυπημένο πιθάρι, γιατί, φανερά, κοπιάζουν; (Γυν.) Πραγματικά, είναι δυστυχημένοι, μα το θεό, αν φυσικά κάνουν τέτοια προσπάθεια, είπε η γυναίκα. 41. (Ισχόμ.) Άλλες όμως δουλειές θα σου είναι ευχάριστες, γυναίκα μου. Παραδείγματος χάρη: αν πάρεις μια που δεν ξέρει να γνέσει και τη μάθεις, ή αν πάρεις μια που δε νοιώθει τίποτα από διαχείριση σπιτιού και τη μάθεις και την κάμεις έμπιστη και δουλεύτρα κι άξια για το κάθε τι, ή αν έχεις τις δυνατότητες να αμείβεις τους φρόνιμους κι ωφέλιμους στο σπιτικό σου και να τιμωρείς τους τεμπέληδες. 42. Εκείνο δε που θα είναι πιο ευχάριστο απ' όλα, είναι αν καταφέρεις και φανείς καλύτερη από μένα, κι αν καταφέρεις να με κάνεις να σε λατρεύω, κι αν αντί να φοβάσαι μήπως λογαριάζεσαι λιγότερο στο σπίτι με το πέρασμα της ηλικίας έχεις την πεποίθηση πως γερνώντας θα λογαριάζεσαι στο σπίτι τόσο περισσότερο όσο καλύτερη σύντροφος γίνεσαι σε μένα και στα παιδιά και στο νοικοκυριό μας φύλακας. 43. Γιατί η καλοσύνη κι η τιμιότητα δεν εξαρτώνται απ' τις ομορφιές της νιότης, μα απ' τις αρετές

που εξακολουθούν να υπάρχουν στον άνθρωπο κι όταν γερνάει. Αυτά θαρρώ πως συζήτησα πρώτα-πρώτα με τη γυναίκα μου, Σωκράτη.

Ξενοφών, Οικονομικός 7.22-28: Ο ρόλος των δύο φύλων

22. Επειδή πάλι και οι εξωτερικές δουλειές, δηλαδή οι υπαίθριες, και οι εσωτερικές, δηλαδή οι οικιακές, έχουν ανάγκη και από εργασία και από επιτήρηση -έλεγε πως της είπε- γι' αυτό κι ο θεός έπλασε από μιας αρχής, τον χαρακτήρα της γυναίκας κατάλληλο - αν δε γελιέμαι- για τις εσωτερικές εργασίες και φροντίδες, το δε χαρακτήρα του άντρα κατάλληλο για τις εξωτερικές εργασίες και φροντίδες. 23. Το σώμα και την ψυχή του άντρα τα έπλασε ο θεός έτσι που να μπορεί περισσότερο απ' τη γυναίκα να υπομένει τις παγωνιές και τις κάψες και τις πεζοπορίες και τις εκστρατείες - και γι' αυτό σ' αυτόν ανέθεσε τις εξωτερικές δουλειές. Για τη γυναίκα -έλεγε πως της είπε- που της έπλασε το σώμα λιγότερο δυνατό για ν' αντέχει σ' αυτά, θαρρώ πως όρισε τις οικιακές δουλειές. 24. Επειδή δε στη γυναίκα έδωσε την ανατροφή των μικρών, γι' αυτό και το περισσότερο μέρος απ' την αγάπη τους το μοίρασε σ' αυτήν, παρά στον άντρα. 25. Κι επειδή ακόμα και τη διατήρηση αυτών που κουβαλήθηκαν στο σπίτι την άφησε στη γυναίκα, και ήξερε πως, για να διατηρήσει κανείς κάτι χρειάζεται να είναι η ψυχή του λίγο δειλή, μοίρασε κι απ' τη δειλία το περισσότερο μέρος στη γυναίκα παρά στον άντρα. Επειδή πάλι ήξερε ο θεός, πως θα παρουσιαστεί ανάγκη άμυνας σ' αυτόν που καταγίνεται με τις εξωτερικές δουλειές, σε περίπτωση που θα τον αδικούν, μοίρασε σ' αυτόν το περισσότερο μέρος απ' την τόλμη. 26. Επειδή πάλι κι οι δυο, άντρας και γυναίκα, είναι απαραίτητο να δίνουν και να παίρνουν, το θυμητικό και την επιμέλεια τα έδωσε από ίσα και στους δυο. Έτσι, δεν θα μπορούσες, γυναίκα, να ξεχωρίσεις ποιο γένος απ' τα δυο, το "άρρεν" ή το "θήλυ", έχει τα περισσότερα προσόντα. 27. Επίσης, από ίσα μοίρασε και στους δυο τη δύναμη να κρατούν τις επιθυμίες που πρέπει, και το δικαίωμα της μεγαλύτερης ωφέλειας απ' αυτό τ' αγαθό (να κρατούν τις επιθυμίες τους) το έδωσε σ' εκείνον που μπορεί καλύτερα να κρατεί τις επιθυμίες του, είτε άντρας είναι είτε γυναίκα. 28. Συμπέρασμα - επειδή ο χαρακτήρας και των δυο δεν είναι πλασμένος το ίδιο κατάλληλος για όλα αυτά, γι' αυτό έχουν περισσότερο ο ένας του άλλου την ανάγκη, γι' αυτό το ζεύγος έχει γίνει στον εαυτό του περισσότερο ωφέλιμο, γιατί όσα δεν μπορεί να κάνει ο ένας τα μπορεί ο άλλος.

Ξενοφών, Οικονομικός 1.5: Ο οίκος στην κλασική Αθήνα

Σωστά, αλλά τι λέμε εμείς σπιτικό (*οίκος*); Μη λέμε το σπίτι (*οικία*), ή κι όσα κτήματα έχει κανείς έξω από το σπίτι, λέμε πως ανήκουν στο σπιτικό; Λοιπόν εμένα, είπε ο Κριτόβουλος, μου φαίνεται πως όλα όσα ο καθένας έχει στην κυριότητά του, ανήκουν στο σπιτικό, κι αν ακόμα δεν είναι στην ίδια πόλη που μένει ο ιδιοκτήτης.

Ξενοφών, Οικονομικός 7.11-13: Τα μέλη του οίκου

11. Γιατί ξέρω, κι αυτό είναι και σε σένα ολοφάνερο, πως ο λόγος που παντρευτήκαμε δεν είναι γιατί είχαμε έλλειψη από πλαγιάσματα - μα γιατί ψάχναμε, εγώ βέβαια για τον εαυτό μου κι οι γονείς σου για σένα, να βρούμε τον καλύτερο συνεργάτη του σπιτιού και των παιδιών, γι' αυτό εγώ διάλεξα εσένα, κι οι γονείς σου, κατά τις δυνάμεις τους, εμένα. 12. Λοιπόν, όσο για τα παιδιά, αν καμιά φορά δώσει ο θεός και κάνουμε, θα σκεφτούμε τότε γι' αυτά, πως θα τα μορφώσουμε όσο το δυνατό πιο τέλεια - γιατί αυτό, το να βγάλουμε καλά παιδιά, βοηθούς και τροφούς στα γεράματα, είναι αγαθό που ενδιαφέρει

και τους δυο μας. 13. Μα για την ώρα όμως έχουμε τούτο δα το σπιτικό κοινό αγαθό· γιατί κι εγώ και συ, όσα είχαμε όλα μαζικά τα καταθέσαμε. Και δεν πρέπει να σκεπτόμαστε ποιος απ' τους δυο μας έχει καταθέσει τα περισσότερα, μα πρέπει να έχουμε πάντα στο μυαλό μας τούτο, πως, όποιος απ' τους δυο μας είναι καλύτερος φροντιστής τους, εκείνος έχει καταθέσει τα πιο πολύτιμα.

Ξενοφών, Οικονομικός 9.3-5: Η διαρρύθμιση των σπιτιών στην κλασική Αθήνα

3. Η κρεβατοκάμαρα, παραδείγματος χάρη, που βρίσκεται στο κατάμεσα μέρος ζητάει τα πιο πολύτιμα ρούχα και τα πιο πολύτιμα έπιπλα, οι υγρές κάμαρες ζητάνε το κρασί, οι φωτερές ζητούν τις δουλειές και τα πράματα που έχουν ανάγκη από φως. 4. Και της ανέπτυσσα πως υπάρχουν για τους ανθρώπους δωμάτια επιπλωμένα έτσι, που να είναι δροσερά το καλοκαίρι και ζεστά το χειμώνα· επίσης πως το σπίτι βλέπει στη νοτιά, έτσι που να' χει το χειμώνα ήλιο και το καλοκαίρι δροσιά. 5. Της έδειξα ακόμα πως οι κάμαρες των γυναικών είναι χωρισμένες απ' τις κάμαρες των αντρών με μανταλωμένη πόρτα, για να μη βγαίνει έξω από μέσα ό, τι δεν πρέπει και για να μη τεκνοποιούν οι δούλες χωρίς τη συγκατάθεσή μας. Γιατί οι καλοί δούλοι άμα κάνουν παιδιά νόμιμα γίνονται τις περισσότερες φορές πιο αφοσιωμένοι στους κυρίους τους, οι κακοί όμως άμα σμιίζουν παράνομα, ευκολότερα έχουν ροπή στο κακό.

Ξενοφών, Οικονομικός 10.4: Οι αντιλήψεις για τις σχέσεις μεταξύ του άνδρα και της γυναίκας

4. Και κείνη με βιασύνη με σταμάτησε και είπε. (Γυναικ.) Σώπα, μη λες τέτοια λόγια· να μη μ' αξιώσει ο θεός να σε δω τέτοιον άντρα γιατί αν θα γινόσουνα τέτοιος, δεν θα μπορούσα να σ' αγαπήσω με την ψυχή μου. (Ισχύμ.) Λοιπόν, το πιστεύεις πως παντρευτήκαμε, γυναίκα μου, για ν' απολαμβάνουμε και το σώμα ο ένας τ' άλλου; είπα εγώ. (Γυν.) Οι άνθρωποι τουλάχιστο έτσι λένε, αποκρίθηκε.

Αριστοτέλης, Πολιτικά 1259a.38-1259b 4: Ο ρόλος του άνδρα στη διαχείριση του οίκου
Επειδή υπάρχουν τρία είδη διαχείρισης του οίκου: η δεσποτική, για την οποία έγινε λόγος προηγουμένως (πρόκειται για την εξουσία επί των δούλων), η πατρική και τρίτη αυτή που πηγάζει από το γάμο - (πρέπει) να ασκεί εξουσία ο άντρας και στη γυναίκα και στα παιδιά του, όπως ταιριάζει βέβαια σε ελεύθερους, όχι όμως με τον ίδιο τρόπο άσκησης εξουσίας, αλλά προς μεν τη γυναίκα του δημοκρατικά προς δε τα παιδιά του βασιλικά. Διότι το άρρεν είναι από τη φύση του αρχηγικότερο από το θήλυ - εκτός από παρά φύση περιπτώσεις - και ο μεγαλύτερος και ολοκληρωμένος από το νεότερο και ανολοκλήρωτο.

Ξενοφώντας, Συμπόσιο 2.1-2: Τα συμπόσια στην αρχαία Αθήνα

"Όταν λοιπόν σήκωσαν τα τραπέζια και έκαναν σπονδές και έψαλλαν παιάνες, ήλθε για να τους διασκεδάσει κάποιος Συρακούσιος, έχοντας αυλιτρίδα και χορεύτρια, από κείνες που μπορούν να κάνουν μαγικά τεχνάσματα, και έναν πολύ ωραίο νέο κιθαριστή και χορευτή. Επιδεικνύοντάς τους, λοιπόν, μαζί με τα τεχνάσματά τους κέρδιζε χρήματα. Αφού και η χορεύτρια τους χόρευε και ο νεαρός έπαιξε κιθάρα και φαίνονταν ότι και οι δύο τους ευχαρίστησαν πάρα πολύ, ο Σωκράτης είπε: "Μα το Δία, πολύ ωραία μας φιλοξενείς, Καλλία. Γιατί μας παρέθεσες άψογο δείπνο αλλά και πολύ ευχάριστα θεάματα και ακροάματα"

Μετάφραση εκδόσεις Κάκτος

Ξενοφώντας, Συμπόσιο 2.24-26: Η γνώμη του Σωκράτη για το κρασί. Μέτρον.

"Τότε πάλι ο Σωκράτης είπε: "Να πίνουμε, φίλοι μου, κι εγώ πολύ το θέλω. Γιατί στ' αλήθεια το κρασί ποτίζοντας τις ψυχές κοιμίζει τις λύπες, όπως ο μανδραγόρας τους ανθρώπους, ενώ τις καλές διαθέσεις τις φουντώνει όπως το λάδι τη φωτιά. Νομίζω, όμως, ότι και τα συμπόσια των αντρών παθαίνουν τα ίδια με τα φυτά της γης. Γιατί και κείνα, όταν ο θεός τα ποτίζει υπερβολικά, δεν μπορούν ούτε να στηλωθούν όρθια ούτε να δεχθούν τις πνοές της αύρας. Όταν, όμως, πίνουν όσο τα ευχαριστεί, αναπτύσσονται πολύ στητά και φθάνουν θάλλοντας σε καρποφορία. Έτσι κι εμείς αν ποτιστούμε με άφθονο ποτό, τότε γρήγορα τα σώματα και τα πνεύματά μας θα βλαφτούν και όχι μόνο δεν θα μπορούμε να λέμε τίποτα αλλά ούτε και ν' αναπνέουμε. Αν, όμως, οι υπηρέτες συχνά μας δροσίζουν με μικρές κύλικες - για να μιλήσω κι εγώ με τα λόγια του Γοργία - έτσι, χωρίς να μας βιάζει το κρασί να μεθύσουμε, αλλά προχωρώντας σταδιακά, θα φθάσουμε στην πιο εύθυμη διάθεση".

Μετάφραση εκδόσεις Κάκτος

Δημοσθένης, Προς Μακάρτατον 43.51: Τα παιδιά και οι έφηβοι στην αρχαία Αθήνα

Τα νόθα παιδιά δεν έχουν δικαώματα ούτε στην κληρονομιά ούτε στις οικογενειακές τελετές, (με νόμο) από την εποχή, που ο Ευκλείδης ήταν επώνυμος άρχοντας.

Ξενοφών, Οικονομικός 4.2-3: Αντιλήψεις για τις τέχνες και τη χειρωνακτική εργασία

2. (Σωκρ.) Σαν καλά τα λες, Κριτόβουλε· γιατί αυτές οι τέχνες, που λέγονται βαναυσικές, και κακόφημες είναι, και πολύ φυσικά βέβαια δε λογαριάζονται απ' τις πολιτείες, γιατί καταστρέφουν ολότελα και εκείνων που τις δουλεύουν τα σώματα και εκείνων που τις φροντίζουν, αναγκάζοντάς τους να ζουν καθιστική ζωή κάτω απ' τον ίσκιο, ή να περνούν - όπως απαιτούν μερικές απ' αυτές τις τέχνες - ολημερίς κοντά στη φωτιά. Κι όταν τα σώματά τους εκθηλύνονται, και τα μυαλά τους γίνονται πιο άρρωστα. 3. Επίσης, οι τέχνες αυτές κοστίζουν πάρα πολλές απασχολήσεις, έτσι που δεν μπορεί κανείς να φροντίζει για τους φίλους και για την πόλη μαζί. Γι' αυτό, αυτοί που καταγίνονται μ' αυτές τις τέχνες φαίνονται πως είναι ανάξιοι να έχουν φίλους και να είναι υπερασπιστές της πατρίδας. Σε μερικές πόλεις, και μάλιστα σ' αυτές που περνιούνται για πολεμικές, δεν επιτρέπεται καθόλου, σε κανένα πολίτη, να καταπιάνεται μ' αυτές τις τέχνες.

Ξενοφών, Οικονομικός 5.1: Αντιλήψεις για την ενασχόληση με αγροτικές δραστηριότητες

(Σωκρ.) Αυτά, Κριτόβουλε, είπε ο Σωκράτης, σου τα λέω, γιατί τη γεωργία δεν την αποφεύγουν ούτε οι πάμπλουτοι. Η φροντίδα της φαίνεται πως έχει κάποια γλύκα, πως δίνει κάποια προκοπή στο σπιτικό και ταυτόχρονα φαίνεται πως γυμνάζει το σώμα για να μπορεί να κάνει εκείνα που ταιριάζουν σ' ελεύθερο άντρα.

Ξενοφών, Οικονομικός 5.4-5: Η προσφορά και η αξία της γης για τους ανθρώπους

4. Και τους τα δίνει, τ' αγαθά, αφθονότατα, με τέτοιο τρόπο, που δεν τους αφήνει να τα κερδίζουν τεμπέλικα, μα έτσι που τους συνηθίζει ν' αντέχουν στις παγωνιές του χειμώνα

και στα λιοπύρια του καλοκαιριού. Τους τα δίνει δηλαδή με τέτοιο τρόπο, που μεγαλώνει τη δύναμη αυτών που δουλεύουν με τα χέρια, γυμνάζοντάς τους, και κάνει άνδρες γερούς αυτούς που επιβλέπουν τους δούλους στην καλλιέργεια της γης, σηκώνοντάς τους πρωί-πρωί απ' τον ύπνο και αναγκάζοντάς τους να κάνουν πορεία πρόθυμα. Κι αυτό γιατί τα σημαντικότερα έργα, αγροτικά και πολιτικά, γίνονται πάντα σε τέτοιες ώρες, κατάλληλες. 5. Έπειτα αν κανένας θέλει να βοηθάει την πατρίδα του ως πεζός, η γεωργία είναι εκείνη που του κάνει το σώμα γερό. Και στο κυνήγι κάπως παρακινεί η γη, γιατί δίνει και ευκολία τροφής στους σκύλους, για να θέλουν να πηγαίνουν στο κυνήγι, και γιατί τρέφει και για τους ανθρώπους επίσης θηράματα. 6. Και επειδή, και τ' άλογα και οι σκύλοι ωφελούνται απ' τη γεωργία, ωφελούν κι αυτά τη γη. Να πως: το άλογο φέρνει το πρωί τον επιστάτη στην επιστασία του και το βράδι του δίνει την ευκολία να φεύγει αργά για το σπίτι του, οι σκύλοι φυλάνε τους καρπούς και τα πρόβατα από τα άγρια ζώα και κοντά στ' άλλα εξασφαλίζουν τον άνθρωπο που περπατάει στην ερημιά. 7. Παρακινεί ακόμη η γη και τους γεωργούς κάπως να υπερασπίζονται με τα όπλα τον τόπο, γιατί παράγει κι έχει τους καρπούς στο υπαίθρο, για να τους παίρνει όποιος νικά.

Θουκυδίδης, Ιστοριών 2.34.1: Δημόσιες ταφές. Τιμή στους πεσόντες για την πατρίδα
"Τον ίδιο χειμώνα οι Αθηναίοι, ακολουθώντας την πατροπαράδοτη συνήθεια, τέλεσαν δημόσια την ταφή εκείνων που πρώτοι σκοτώθηκαν σε αυτόν τον πόλεμο. Η ταφή γίνεται με τον ακόλουθο τρόπο. Φτιάχνουν μία σκηνή κι εκθέτουν τα οστά των νεκρών για δύο μέρες, κι ο καθένας φέρνει στον δικό του κάτι, αν θέλει. Κι όταν έρθει η ώρα της εκφοράς, αμάξια μεταφέρουν κυπαρισσένια φέρετρα, ένα για κάθε φυλή τα οστά του καθενός είναι μέσα στο φέρετρο της φυλής του. Ένα όμως φέρετρο άδειο, στρωμένο, το μεταφέρουν στα χέρια: είναι των αφανών, εκείνων που τα σώματα δε βρέθηκαν να τα σηκώσουν. Την εκφορά παρακολουθεί όποιος θέλει, πολίτης και ξένος: στον τάφο βρίσκονται και περιμένουν και γυναίκες από το συγγενολόι που στήνουν θρήνο. Τους αποθέτουν λοιπόν στο δημόσιο νεκροταφείο, που βρίσκεται στο πιο ωραίο προάστιο της πόλης και σ' αυτό θάβουν κάθε φορά τους νεκρούς του πολέμου, εκτός από εκείνους που έπεσαν στο Μαραθώνα: εκείνων την παλικαριά την έκριναν ξεχωριστή και τους έκαναν τον τάφο στον τόπο της μάχης. Κι όταν τους σκεπάσουν με το χώμα, ένας άντρας ορισμένος από την πολιτεία, που και για πολύ συνετό τον ξέρουν κι επιβάλλεται με το κύρος του, λέει γι' αυτούς τον επαινετικό λόγο που ταιριάζει: ύστερα φεύγουν. Έτσι γίνεται η ταφή: κι όσο κρατούσε ο πόλεμος, όσες φορές τους τύχαινε να 'χουν νεκρούς, ακολουθούσαν τη συνήθεια. Γι' αυτούς λοιπόν τους πρώτους νεκρούς ορίστηκε να μιλήσει ο Περικλής του Ξανθίππου. Κι όταν ήρθε η ώρα, προχώρησε από τον τάφο σ' ένα βήμα καμωμένο ψηλό, για ν' ακούγεται όσο γινόταν πιο μακριά στο συγκεντρωμένο πλήθος, κι έλεγε στην ουσία τ' ακόλουθα".

Μετάφραση εκδόσεις Κάκτος

Θουκυδίδης, Ιστοριών 2.35.1.

"Οι περισσότεροι απ' αυτούς που έχουν μιλήσει εδώ ως τώρα επαινούν κείνον που πρόσθεσε στην καθιερωμένη τελετή το λόγο τούτον, γιατί νομίζουν πως είναι ωραίο να εκφωνείται για να τιμηθούν στην ταφή τους οι νεκροί των πολέμων. Εγώ θα είχα τη γνώμη πως σε ανθρώπους που δείχθηκαν γενναίοι με έργα, θα 'ταν αρκετό με έργα να δειχθούν και οι τιμές, όπως αυτά που και τώρα βλέπετε ότι ετοιμάστηκαν με τη φροντίδα

της πολιτείας γύρω από τούτη την ταφή, και να μην κινδυνεύουν να γίνουν πιστευτές οι παλληκαριές πολλών από ένα μονάχα άντρα, αν μιλήσει καλά ή άσχημα"

Μετάφραση εκδόσεις Κάκτος

Θουκυδίδης, *Ιστοριών* 8.86.1-2: Η πόλη την κλασική περίοδο

Μετά την επιστροφή του Αλκιβιάδη στη Σάμο έφθασαν εκεί από τη Δήλο και οι πρεσβευτές των τετρακοσίων, οι οποίοι είχαν σταλεί από καιρό για να καθησυχάσουν τους (Αθηναίους) στρατιώτες, που βρίσκονταν στη Σάμο, και να τους διαφωτίσουν. Αφού συγκροτήθηκε εκκλησία (του δήμου), αυτοί προσπάθησαν να πάρουν το λόγο, αλλά οι στρατιώτες στην αρχή μεν δεν ήθελαν να τους ακούσουν και φώναζαν ότι πρέπει να θανατωθούν οι ανατροπείς της δημοκρατίας· κατόπιν όμως, αφού μετά κόπου επιβλήθηκε κάποια ησυχία, τους άκουσαν.

Ξενοφών, *Αθηναίων Πολιτεία* 1.15: Η αλαζονεία των Αθηναίων έναντι των συμμάχων

Κάποιος μπορεί να ισχυριστεί, ότι η δύναμη των Αθηναίων συνίσταται στη δυνατότητα των συμμάχων (της Δηλιακής συμμαχίας) να πληρώνουν το συμμαχικό φόρο. Ο λαός όμως θεωρεί για τον κάθε ένα Αθηναίο ότι είναι προτέρημα να κατέχει την περιουσία των συμμάχων, ενώ για τους ίδιους τους συμμάχους ότι πρέπει αφενός να κατέχουν τόσα μόνον όσα χρειάζονται για να επιβιώνουν και αφετέρου να εργάζονται, χωρίς να μπορούν να προκαλέσουν κακό (στην Αθήνα).

Αριστοτέλης, *Πολιτικά* 1274a.11-14: Ο λαός και η συμβολή του στην εξέλιξη του πολιτεύματος

Είναι φανερό ότι αυτό (η εξέλιξη της δημοκρατίας) δεν έγινε σύμφωνα με την πρόθεση του Σόλωνα αλλά μάλλον από συγκυρία - επειδή ο λαός υπήρξε αίτιος της ναυτικής κυριαρχίας κατά τους Μηδικούς πολέμους απέκτησε αλαζονεία και έκανε αρχηγούς του ανθρώπους ασήμαντους με τους άξιους στην αντιπολίτευση.

Πηγές¹

Αριστοτέλης, *Αθηναίων Πολιτεία*
Αριστοτέλης, *Πολιτικά*
Θουκυδίδης, *Ιστορία*
Ξενοφών, *Πόροι*
Ξενοφών, *Οικονομικός*
Ξενοφών, *Αθηναίων Πολιτεία*
Δημοσθένης, *Κατά Νεαίρας*
Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού

¹ Οι περισσότερες πηγές αποτελούν ελεύθερη απόδοση των αντίστοιχων μεταφράσεων των εκδόσεων Ζαχαρόπουλου.